

Олександр Позіховський*

Кераміка трипільської культури з енеолітичного поселення в с. Зимне

Ceramic materials of the Trypillian culture from the eneolithic site in Zimne

With reference to the literature on the subject, there is a discussion on the chronological affiliation of the ceramics of the Trypillian culture from the site in Zimne. Belonging to individual groups is also considered. Lack of full publication presenting ceramics with such characteristics makes it difficult to explain this issue. Therefore, it is necessary to publish the complete collection of the Trypillian culture coming from this site.

KEY WORDS: Trypillian culture, Gorodok group, Brynzeny group, Funnel Beaker culture
Submission: 07.10.2019; accepted: 24.11.2019

У 50–60-х роках ХХ століття Ю. Захаруком, В. Ауліхом і М. Пелешишиним було майже повністю досліджене багатопоселення в с. Зимне біля м. Володимир-Волинський. Особливе місце серед знахідок займають матеріали з шару культури лійчастих кубків та пов'язані з ним керамічні вироби трипільської культури. Незважаючи на їх вагомість, посуд останньої публікувався вибірково, зокрема, при написанні робіт по синхронізації вище згаданих культур (Захарук 1955; 1959), або в узагальнюючих працях (Пелешишин 1974; 1990). Не вплинула на ситуацію також видана посмертно 2004 року монографія багаторічного дослідника поселення М. Пелешишина (Пелешишин 2004).

Виходячи з цього, необхідність повної публікації матеріалів є актуальною не тільки у зв'язку з активізацією публікацій стосовно питань хронології та зв'язків культури лійчастих кубків і трипільської культури (Рубіска 2016; 2017), але й потребою у верифікації усталених поглядів на трипільський посуд з пам'ятки як виключно належний до городської (Захарчук 1959, 62; Пелешишин 2004, 147) або бринзенської груп (Рубіска 2016; 2017).

За увесь час досліджень у Зимному було знайдено близько 100 фрагментів посудин трипільської культури, які могли належати 22–24 виробам (Пелешишин 2004, 142), хоча заради справедливості потрібно зазначити, що їх було набагато більше. Відповідно до традиції глиняний посуд трипільської культури умовно поділяється на дві групи: кухонну та столову. Кількісно домінує друга технологічна група, для якої притаманна тверда маса з домішками піску, поверхня заглажена рівна, інколи помітні сліди згладжувальних вузьких предметом, сірого та коричневого кольорів. До неї належать приземкуваті горщики з максимальною випуклістю тулубу на $\frac{3}{4}$ висоти та увігнутою шийкою. На плічках посудин наліплені гудзки та нанесені

но відбитки подвійної або одинарної мотузки (Bronicki 1998, рис. 10:e,f; Пелешишин 2004, рис. 65:4).

Описані вироби характерні для бринзенської групи етапу С II трипільської культури як в Молдові, так і у волинських пам'ятках. Вкажемо на найближчі територіально: Хорів-Підлужжя (Пелешишин 1997, рис. 11:6,8); Новомалин-Подобанка (Вертелецький 2016, рис. 4; 31:1–10; 24; 30); Острог-Каплиця (Вертелецький 2013, рис. 3:1–3); Острог-ріг вулиць Островського та Яворницького (Pasterkiewicz et al. 2013, рис. 22:6,7); Острог-Земан (Pasterkiewicz et al. 2013, рис. 17:1); Розваж-Кошара (Pasterkiewicz et al. 2013, рис. 8:1,3,5).

Хоча формально горщики з аналогічним профілюванням і орнаментациєю відомі і в пізніші часи трипільської культури (Вертелецький 2016, рис. 6:1–7,10–11; Sirbu et al. 2017, fig. 10:1–4,6–7).

У скромній підбірці кухонного посуду вирізняється напівсферична миска з ручками на максимальній випуклості, яку М. Пелешишин помилково відніс до лендельської культури (за його хронологією) (Пелешишин 2004, рис. 7:2). Посудина виготовлена з добре вимішаної маси з домішками піску та грудочок висушеної глини, поверхня заглажена, сірого кольору, мучниста на дотик.

Миски такої форми та технології не є типовими для класичних пам'яток бринзенської групи Середнього Погориння (Рубіска 2016, рис. 5:2,3). Натомість, на поселеннях пізньої фази групи Бринзен у вказаному мікрорегіоні (Хорів-Дубова) миски вказаної форми є масовим явищем (Вертелецький 2016, рис. 18:1,4). Наразі єдиним аналогом миски з Зимного є миски з столової групи в Новомалин-Подобанка (Вертелецький 2016, рис. 19:2).

Завершуючи опис столового посуду, звернемо увагу на два фрагменти, які відрізняються від вище описаних.

* Deržavniy istoriko-kul'turnij zapovidnik M. Ostroh, Rivnens'ka oblast', Vul. Akademična 5, UA - 35807 Ostroh; e-mail: pozihovskiy@ukr.net

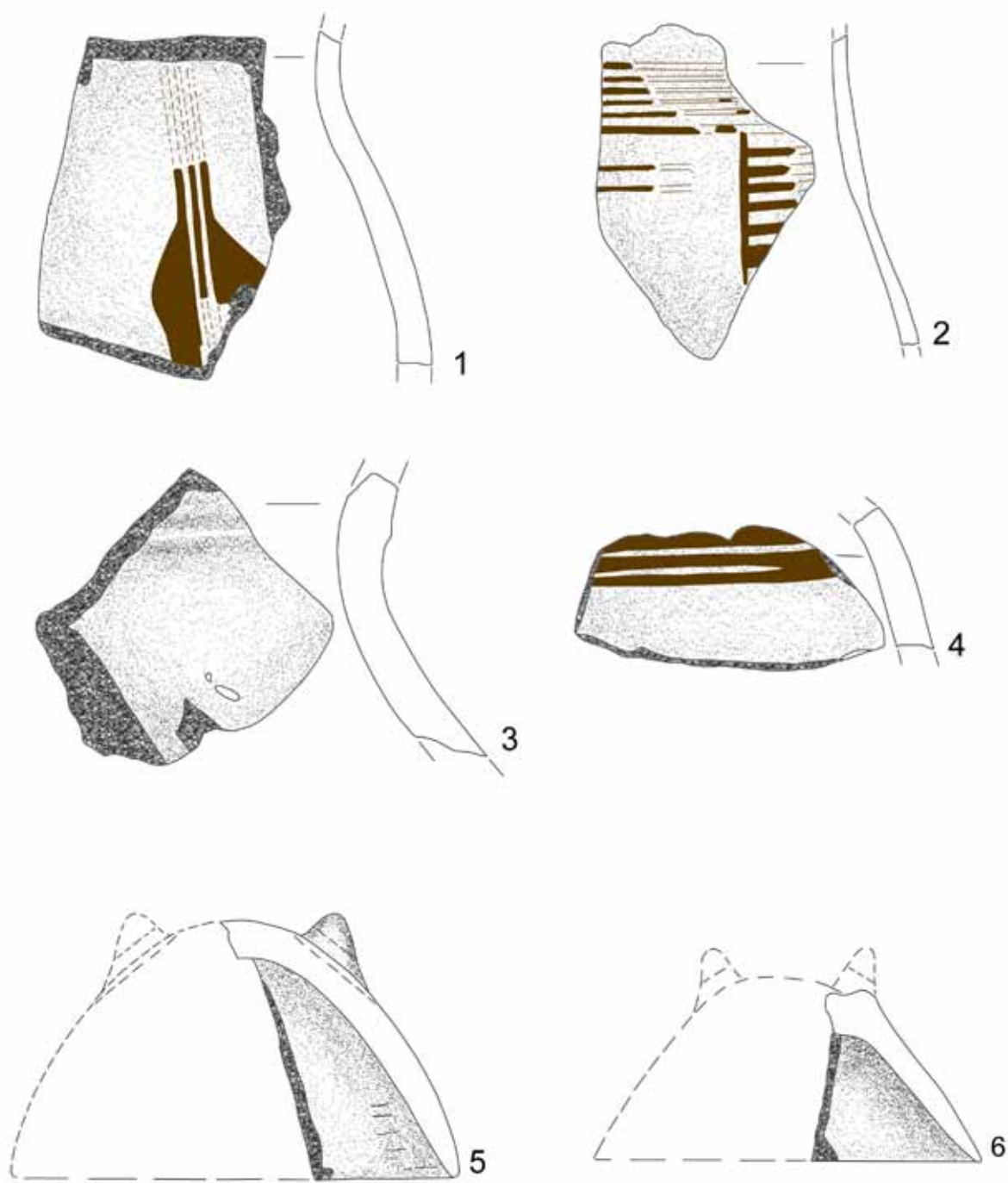

Рис. 1. Зимне-городище. Кераміка трипільської культури: 1 – яма „а” (1952 р.); 2–6 – культурний шар

Fig. 1. Zimne – fortified settlement. Ceramics of the Trypillian culture: 1 – pit 1 (1952); 2–6 – cultural layer

Рис. 2. Зимне-городище. Культурний шар. Кераміка трипільської культури
 Fig. 2. Zimne – fortified settlement. Cultural layer. Ceramics of the Trypillian culture

Один з них є непрофільованою стінкою, оздобленою мотивом сітки, яка обрамлена відбитком штампу трикутної форми. Цілком можливо, що це фрагмент стінки миски з фасетованим краєм (рис. 5:3). Подібні вироби притаманні для Гординештської групи етапу С II трипільської культури та відомі з території Молдови, пам'яток Середнього Дністра та Волині. На мисках з територіально близького поселення у Голишеві мотив сітки, виконаний з відбитків мотузки, є звичним орнаментом (Позіховський, Охріменко 2005, рис. 7:7; Охріменко та інші 2007, рис. 11:2). У схожій техніці виконано орнамент на амфорах з цього ж поселення (Позіховський, Охріменко 2005, рис. 5:3). У Східній Волині миски та амфори з подібним орнаментом відомі з Нової Чарторії (Videiko 2000, fig. 29:1,5), Городська (Kruts, Ryzhov 2000, fig. 9:5).

Незвичною формою вирізняється мініатюрна посудина (горщик? амфора?), прикрашена на шийці відбитками мотузки, які обрамлені округлими ямками, а на максимальній випуклості – хвилястим пасмом (Позіховський, Охріменко 2005, рис. 37:1). Зважаючи на стан публікацій трипільських матеріалів, нам не вдалося знайти точної аналогії даній посудині. Проте поєднання відбитків мотузки та штампів є звичним явищем в оздобленні посуду гординештської групи (Позіховський, Охріменко 2005, рис. 34:7; Охріменко та інші 2007, рис. 1). Дещо рідше зустрічається мотив хвилі (Videiko 2000, fig. 22:1; 25:1; 27:1–3).

Столова група склала найбільшу частку серед трипільського посуду, знайденого в об'єктах та культурному шарі поселення в с. Зимне. Вона, переважно, відзначається значним ступенем подрібненості, що не завжди дозволяє ідентифікувати типи посуду.

За всі сезони розкопок на поселенні знайдено близько 60–80 фрагментів столової кераміки. Посуд виготовлено з відмуленої маси, в якій помітні природні домішки дуже дрібного піску та піриту, зовнішня поверхня сфероконічних посудин лощена, в мисках – обидві поверхні зроблені в подібний спосіб. Під час опрацювання трипільської частини колекції з розкопок був виявлений фрагмент великої посудини, ймовірно, сфероконічної, на внутрішній стороні якого під сколотим шаром загладження знаходився відбиток тканини, що свідчить про бережливе ставлення мешканців поселення до ужиткового посуду. Окрім поширеного способу ремонту посудин шляхом просвердлювання отворів по сторонах тріщин та їх фіксації за допомогою мотузки, зауважено склеювання тріснутого посуду дьогтем (Захарук 1959, 60).

Звернемо увагу на цікаву деталь, пов'язану з технікою розпису трипільських посудин: поверхня, на яку мав наноситись орнамент, не піддавалась лощінню, таким чином давній гончар робив негатив майбутнього розпису. Подібна техніка використовувалась і в ареалі люблінсько-волинської культури.

В типологічному відношенні столова кераміка з с. Зимне відрізняється різноманітністю. Виділено наступні типи: миски, сфероконічні посудини, амфори, кубки, покришки, вузькогорлі посудини. Серед них кількісно домінують напівсферичні миски. Стан збереження керамічних виробів добрий, переважає розписний посуд, проте наявний також посуд, позбавлений розпису (рис. 2:1–3; 3:1, 8:1). Діаметри посудин не перевищували 22–24 см. Краї

мисок мають або потоншений зовні край (більшість), або край, косо зрізаний до середини.

Серед розписних мисок виділяється три типи посудин: з розписом з обох сторін; з розписом зовні; з розписом всередині. При цьому зауважимо, що кількісно переважає перша група. Основними орнаментацийними схемами є: метопна; косі стрічки, до яких під гострим кутом примикають такої ж форми короткі стрічки: зигзагоподібна, косі або прямі хрести (в першому варіанті від перехрестя відходить смуга у вигляді змійки), зірка?, орнаментацийна пасма, утворені двома, трьома, чотирма лініями. Дві останні часто обрамлені змійками з гострими або заокругленими штампами. Оздоблення виконане традиційно темно-коричневою фарбою, у двох випадках – у поєднанні з червоною. По краях вінець зовні або всередині розміщені зубчики з гострими або заокругленими вершинами (рис. 2:4–8; 3:2–3; 4:1; 5:1–2; 7:1; 8:2–4).

На перший погляд місце цієї категорії знахідок у періодизаційній схемі трипільської культури знайти неважко. Метопна схема, мотив косоного хреста, обрамлення змійками, і останні, як самостійний орнамент, відомі на пам'ятках бринзенської групи Волині (Пелещишин 1997, рис. 5:1,3,4; 6:1,2) та Молдови (Дергачев 1980, 23). Натомість, напівсферичні миски зі стрічками, які сходяться під гострими кутами, з обрамленням змійками або без них по краях, вертикальні овали є прикметними рисами найпізнішого етапу трипільської культури, на що вперше звернула увагу Т. Пассек при характеристиці розписних посудин з Городська (Пассек 1949, 164, 166). Пам'ятки такого типу дослідниця віднесла до городсько-усатівського етапу (Пассек 1949, 166), в якому нині виділяють дві групи: городську та гординештську (Дергачев 1980). Хоча, на нашу думку, виокремлення городської групи для Волині та гординештської групи для Молдови та Верхнього Подністров'я слід визнати недоречним з огляду на абсолютну подібність практично всіх категорій знахідок.

Ще однією репрезентативною групою знахідок з поселення є амфори та покришки до них. Обидва типи посуду відзначаються мініатюрністю. Діаметр амфор не перевищував 10 см, покришок – 8–9 см. Амфори мають кулястий тулуб, на плічках або на максимальній випуклості наліплені дугасті ручки з вертикальним отвором. На повністю збережених профілях виробів шийка низька, заокруглений край вінець злегка відігнутий назовні (рис. 5:4; 7:5,6). Інший тип посуду – покришки, мають конічну форму з прямими або випуклими стінками та двома маленькими ручками зі скісними отворами (рис. 1:5,6). Під час розкопок у с. Зимне була знайдена плоска покришка з ручкою по центру (Позіховський, Охріменко 2004, рис. 36:3; Пелещишин 2004, рис. 65:7).

На цих двох типах посуду з Зимного відсутній розпис, що дещо ускладнює віднесення їх до якоїсь групи трипільської культури етапу С II, тим більше, за визначенням В. Дергачова, вони належали до загального пізньотрипільського горизонту (Дергачев 1980, рис. 37:3). І, справді, покришки з двома ручками відомі як на бринзенських пам'ятках Волині (Хорів-Підлужжя: Пелещишин 1997, рис. 10:2), так і на пам'ятках городської групи (Нова Чарторія: Kruts, Ryzhov 2000, fig. 12:11). Діскоподібна по-

кришка відома лише з одного поселення – Хорів-Підлужжя (Пелещишин 1998, рис. 9:3).

Децю складніша справа з мініатюрними амфорами, і навіть не через відсутність орнаменту. Річ у тім, що морфологічно (кулястість, незначні розміри, розміщення ручки) вони присутні і в бринзенській групі (Хорів-Підлужжя: Пелещишин 1997, рис. 9:1,2), і в городській групі (Нова Чарторія: Kruts, Ryzhov 2000, fig. 12:14). Проте деякі деталі дозволяють з певною обережністю виділити хронологічні залежності. На бринзенському етапі вінця посудин відігнуті, ручки довгасті, на городському етапі ручки підняті догори, під прямокутні в плані, з рівно зрізаним або ріжкоподібним верхом, шийка низька, циліндричної форми (Городськ: Пасек 1949, рис. 83:6,7; Грудек Надбужни: Jastrzębski 1985, fig. 4:2).

Близькими до амфорок є посудини подібної морфології, які, однак, більші за розмірами. Орнаментативні схеми на цій категорії посуду можна умовно поділити на дві групи. В першій групі посудини оздоблені горизонтальними та косими пасмами, які обрамлені хвилястими лініями, а по внутрішньому краю – трикутними та хвилястою лініями (рис. 6:2). Нижню частину композиції замикає горизонтальне пасмо, утворене кількома лініями (рис. 2:9; 4:2).

Для другої групи притаманна геометризація: пасма різно направлені та примикають один до одного під гострим кутом. Виділяється фрагмент посудини, на якому вертикальне пасмо обрамлене трикутниками (рис. 1:1; 4:3; 6:1). Належність вказаного типу посуду до котроїсь із груп пізнього етапу трипільської культури визначити важко з огляду на те, що він, за визначенням В.Дергачова, належить до «чистих типів» цього часу (Дергачев 1980, рис. 37). Однак орнаментативні схеми дозволяють звузити коло аналогій. Так, пасма, обрамлені хвилястими лініями, відомі на напівсферичних мисках з Середнього Погориння (Хорів-Підлужжя: Пелещишин 1997, рис. 5:1,3,4), на Случі (Коржівка-Селисько 2: Ryzhov 2000, fig. 4:17,19). Проте описаний різновид розпису відсутній на такій ранній пам'ятці бринзенської групи як Новомалин-Подобанка (Вертелецький 2016), хоча зубчики на внутрішньому краї вінець сфери конічних посудин тут відомі (Вертелецький 2016, рис. 31:1). Можемо вказати і на більш віддалені аналогії в Жванці-Щовбі (Мовша 1970, рис. 27:1), Вихватинцях (Дергачев, Манзура 1991, рис. 14:17; 19:1,8), Усатовому (Збеневич 1971, рис. 50:7).

Серед збірки трипільської кераміки Зимного виділяються три фрагменти. Один з них належить посудині з циліндричною шийкою, широкими відігнутими вінцями, похилими плічками, у верхній частині яких нанесений трикутник з верхівкою, опущеною донизу, до якого примикають дві паралельні лінії (рис. 6:1). Аналоги цієї посудини в трипільській культурі нам невідомі, віддаленою аналогією може слугувати посудина зі Жванця-Щовби (Мовша 1970, рис. 26:3).

Із загальної групи кераміки пізнього етапу трипільської культури випадає уламок сфероконічної посудини, в якій лійчасто розхилени вінця відокремлені реберчастим уступом. Подібне моделювання не зауважене на пізньотрипільських пам'ятках Волині, проте є прикметною рисою для пам'яток трипільської культури етапу В II Середнього та Верхнього Подністр'я, зокрема, першої фази

шипинецької групи (Ткачук 2002, рис. 1). Сфероконічні посудини з лійчасто розхиленими та потовщеними вінцями відомі з поселення-майстерні в Бодаках у Верхньому Погоринні (Старкова 2009, рис. 2), в синкретичній групі Середнього Погориння (Острог-Земан, Розваж-Кошара).

З цим же етапом трипільської культури слід пов'язати також фрагмент кубку з високою циліндричною шийкою та кулястим тулубом, на якому нанесені густі горизонтальні лінії, перервані вертикальною (Зимно 1961, ділянка 35, кв. 6, культурний шар) і який має відповідники на згаданих пам'ятках (рис. 1:2).

До середньотрипільського горизонту, ймовірно, належить фрагмент опуклобокої посудини (сфероконічна посудина?), де збереглися три горизонтальні лінії, виконані червоною фарбою (рис. 1:4).

Таким чином, проаналізований керамічний матеріал трипільської культури із Зимного дозволяє виділити два хронологічні горизонти. До першого з них – середньотрипільського – належать три фрагменти, вони пов'язані з люблінсько-волинською культурою, культурний шар якої зафіксований на пам'ятці та багатий на знахідки, які потребують детального аналізу.

В останні роки для багатошарової пам'ятки в Зимному отримано 12 каліброваних дат, критичний аналіз яких зроблено М. Рибіцькою (Rybicka, Hawinskyj, Pasterkiewicz 2019). Серед них виділяється дата з об'єкту 30/97, взята з кістки. Для правдоподібності 95,5% маємо 3894 BC–3636 BC. Результати датування можна вмістити в горизонті між 3900–3700 BC. Нещодавно для волинських пам'яток отримано дату з об'єкту 4/11 з поселення Острог-Земан. При правдоподібності 95,5% вона знаходиться у проміжку 3963–3766 BC, тобто в межах 4000–3800 BC. Останні дати (Острог-Земан) особливо цікаві тим, що на поселенні в об'єктах і кремаційному могильнику наявна і трипільська, і маліцька та люблінсько-волинська культура.

До другого хронологічного горизонту належить найбільша кількість знахідок. Попри добрий стан збереження розпису та самої кераміки, виникають певні труднощі при віднесенні її до тієї чи іншої групи пізнього етапу трипільської культури. Ці труднощі пов'язані, перш за все, з край нездовільним станом публікацій матеріалів з поселень. На сьогодні не розроблена періодизація як бринзенської і гординештської, так хорівської (волинської) та городської груп. Наявні калібровані дати не завжди відповідають часу існування груп і створюють ілюзію полілінійності, на що в дослідженнях зверталася увага (Rybicka 2017, 126–140).

Незважаючи на ці обставини, спробуємо виділити основні етапи культури лійчастих кубків на поселенні в Зимному. При характеристиці трипільської кераміки ми вказували на труднощі у віднесенні її до тієї чи іншої групи. Складність полягає в тому, що на таких відомих пам'ятках, для прикладу, як Новомалин-Подобанка, яка належить до найраніших пам'яток бринзенської групи на Волині (Rybicka, Hawinskyj, Pasterkiewicz 2019) столова кераміка вирізняється різноманітністю за типами та пишністю орнаментативної прикметною рисою керамічної колекції з Новомалина-Подобанка є домінування конічних мисок над напівсферичними. Вказана особливість може бути доказом ранньої позиції Новомалина-Подобанки в бринзенській групі. Ще одна цікава заувага – всі

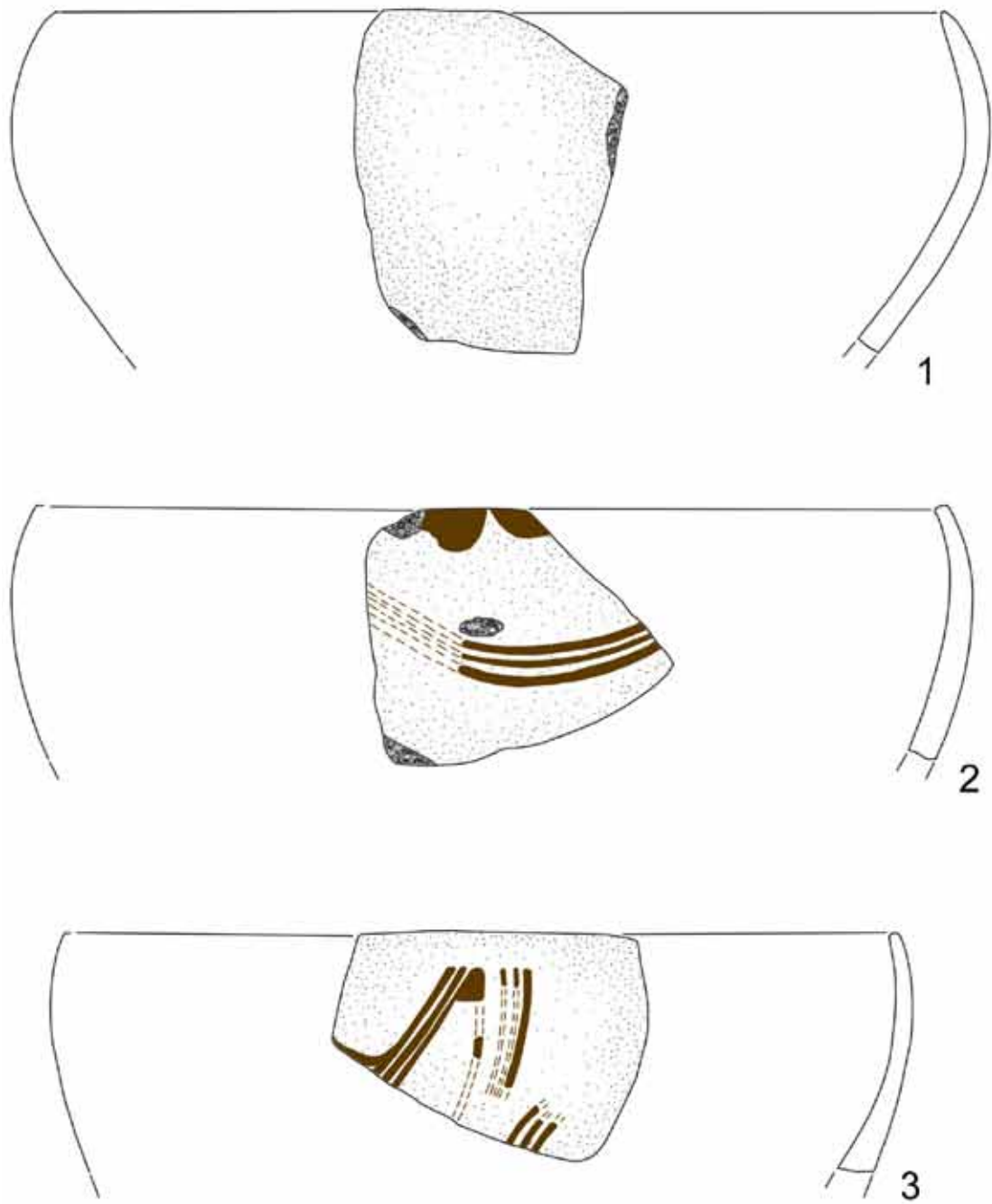

Рис. 3. Зимне-городище. Культурний шар. Кераміка трипільської культури
Fig. 3. Zimne – fortified settlement. Cultural layer. Ceramics of the Trypillian culture

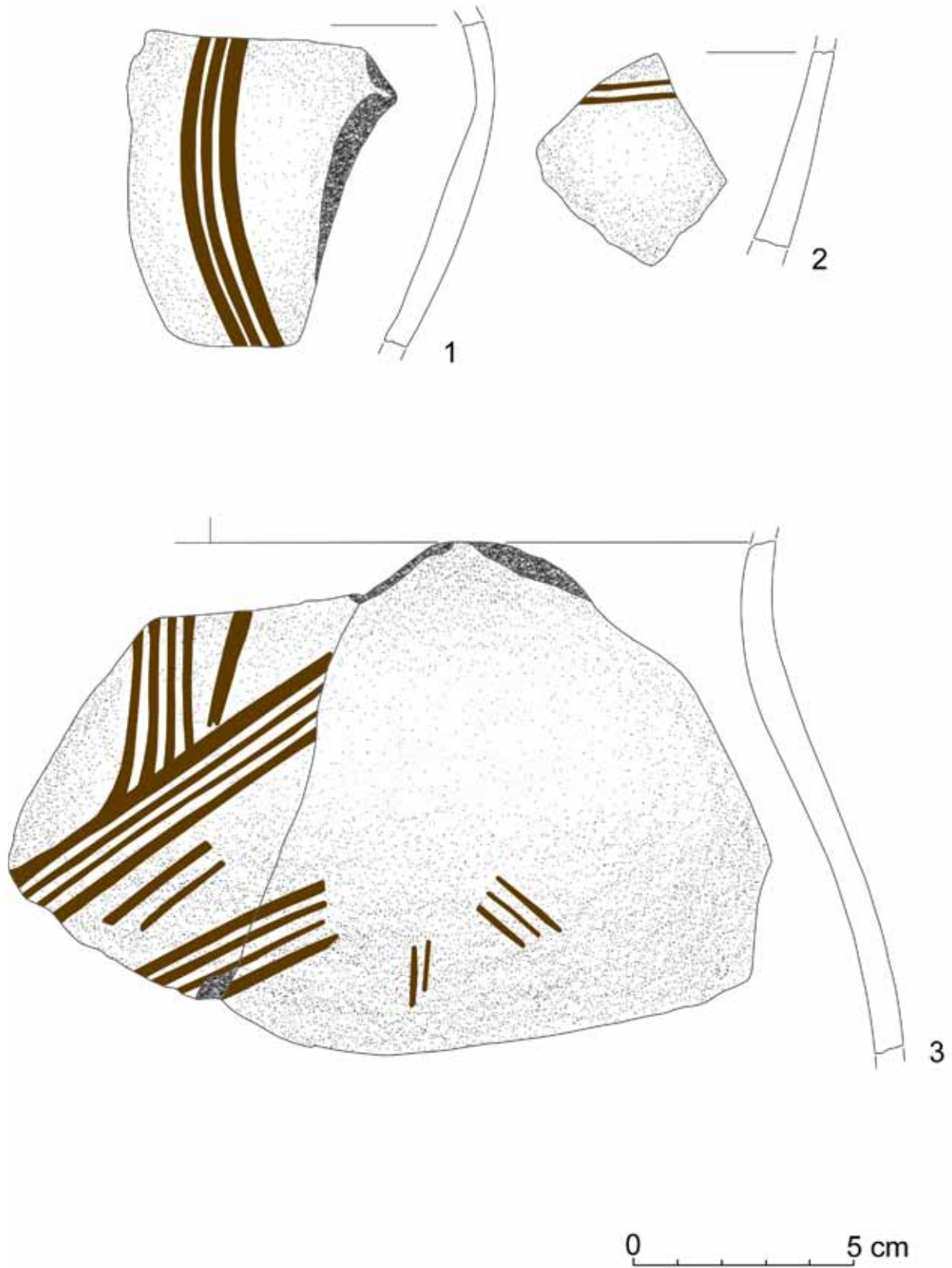

Рис. 4. Зимне-городище. Культурний шар. Кераміка трипільської культури
Fig. 4. Zimne – fortified settlement. Cultural layer. Ceramics of the Trypillian culture

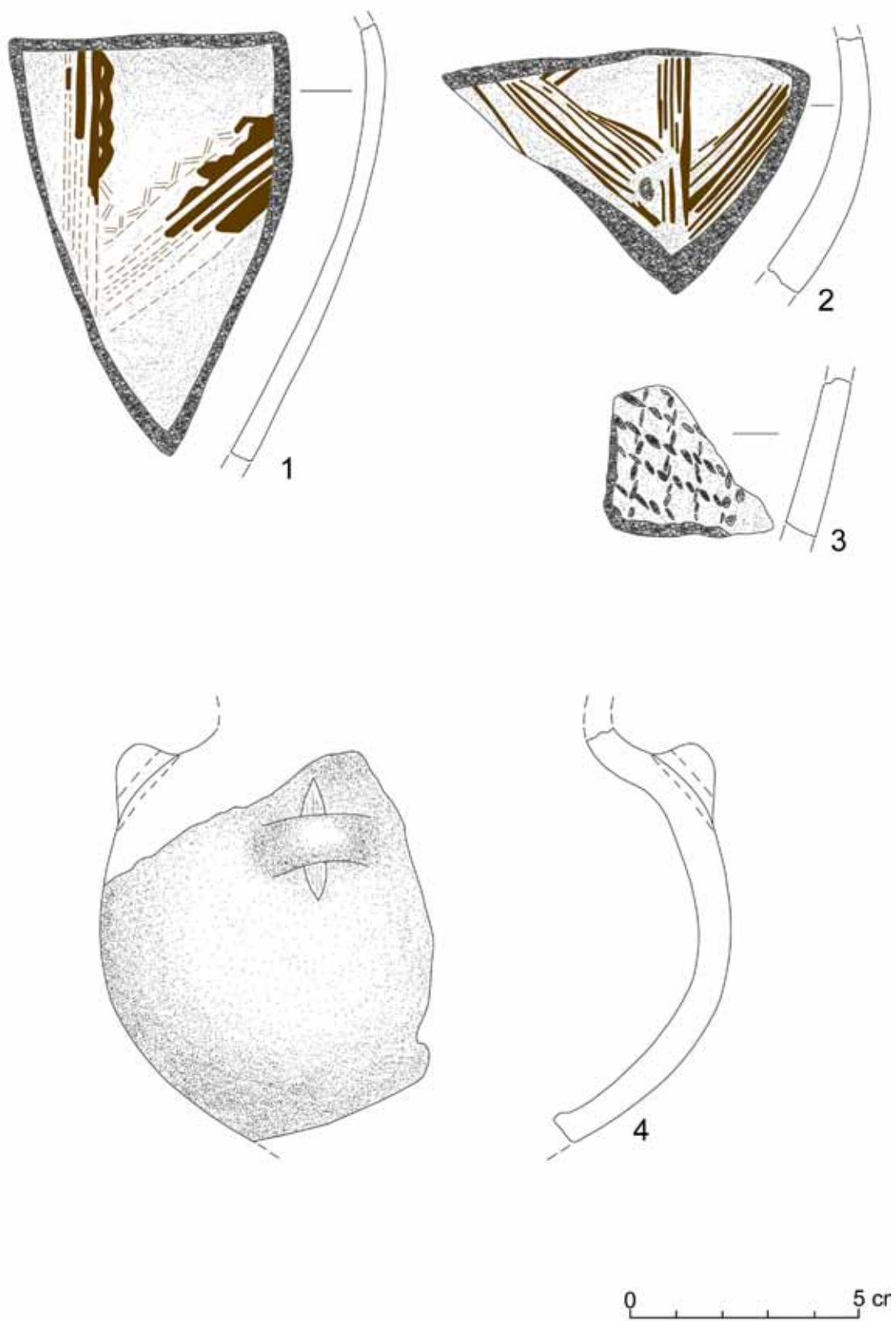

Рис. 5. Зимне-городище. Культурний шар. Кераміка трипільської культури
 Fig. 5. Zimne – fortified settlement. Cultural layer. Ceramics of the Trypillian culture

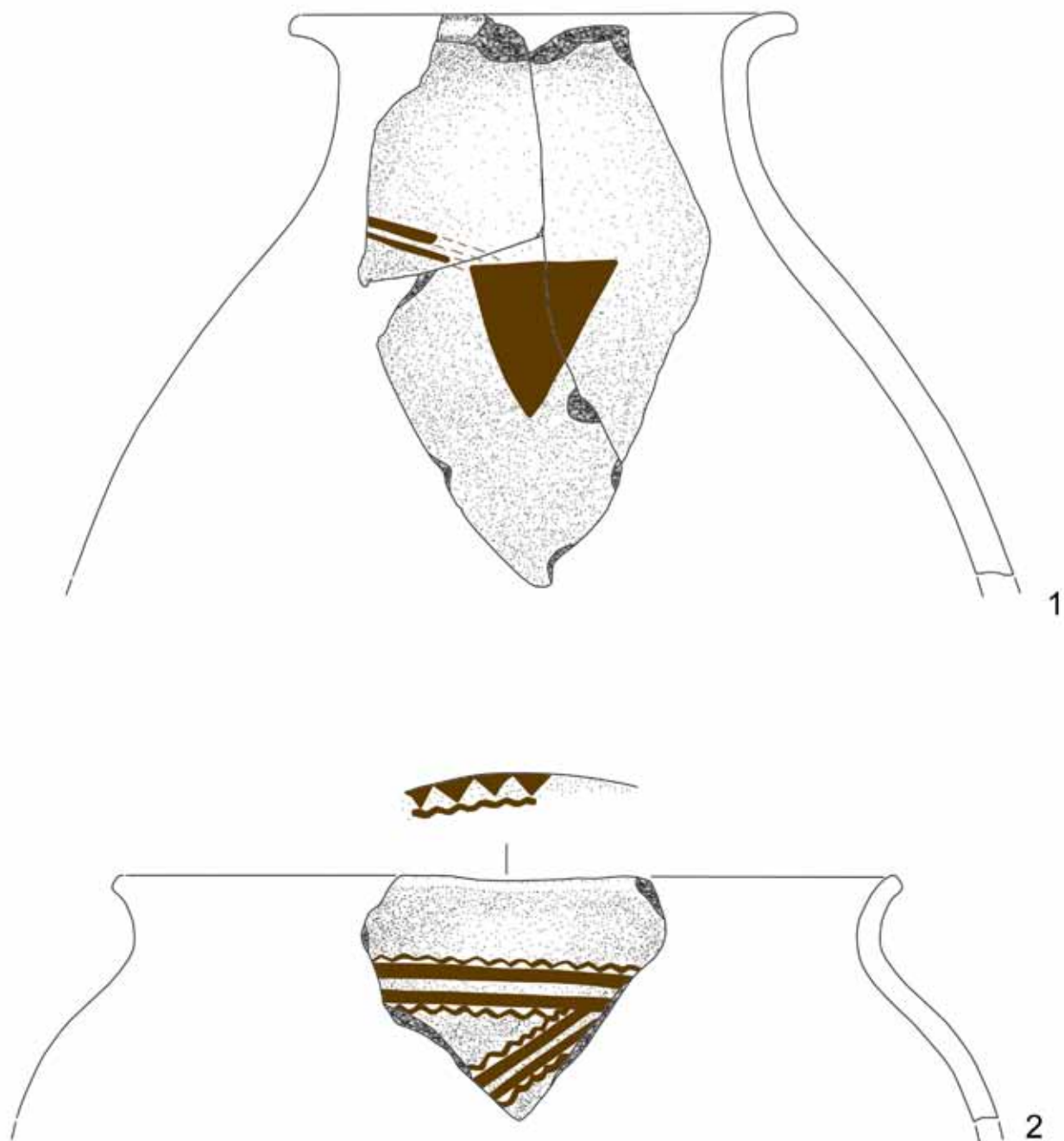

Рис. 6. Зимне-городище. Культурний шар. Кераміка трипільської культури
Fig. 6. Zimne – fortified settlement. Cultural layer. Ceramics of the Trypillian culture

напівсферичні миски з пам'ятки мають зовні просту схему розпису, натомість, внутрішні сторони оздоблені вісімкоподібним орнаментом, розеткою, тоді як для мисок із Зимного характерне кутове примикання смуг, обрамлення хвилястими лініями, що може слугувати доказом того, що поселення Хорів-Підлужжя (про це свідчить, принаймні, частина матеріалів), яке позиціонувалось як раннє для пізнього етапу трипільської культури на Погоринні (Дергачев 1980, 123; Пелешишин 1990, 28; Вертелецький 2016, 69) є пізнішим від Новомалина-Подобанки. Це припущення підтвержене матеріалами з Хорів-Дубова, Хорів-Полян, Карпилівка-Пасовисько II (Вертелецький 2017, 71–72; Позіховський 2017, рис. 4:1,5,6; Позіховський 2004, рис. 13:2). Проте варто зазначити, що матеріали з вказаних пам'яток походять з розкопок невеликими площами або є підйомним матеріалом. На нашу думку, складнощі у мікрохронології бринзенської, а відтак і гординештської груп виникають лише тому, що згадані групи існували протягом короткого проміжку часу, про що писав у свій час дослідник Пізнього Трипільля В.Дергачов (Дергачев 1980, 118). З певною долею обережності можна припустити, що бринзенська група існувала в проміжку 3550?/3500–3300/3200 BC, гординештська – між 3300/3200–3000/2900? BC.

Виходячи з вищесказаного, вважаємо, що частина напівсферичних мисок, амфорки та покришки до них, посудини з кулястим тулубом, кухонні горщики відносяться до пізньої фази бринзенської групи і можуть бути датовані 3400–3300 BC (для прикладу, ранні дати Жванця-Шовб – близько 3400 BC) (Rybicka, тав. 3:25–28). Орнаментація цих посудин схожа з орнаментацією посуду з Зимного. Напівсферичні ж миски з гострими кутами прилягання орнаментацій- них смуг, частина мисок без розпису, вузькогорла посудина, посудини з кулястим тулубом і мініатюрний горщик з шнуровим орнаментом належать до гординештської групи.

Постає питання: чи справді виділені мікрохронологічні горизонти є винятковими для пам'яток південно-східної групи культури лійчастих кубків? На правому березі Західного Бугу, окрім Зимного, посуд трипільської культури трапляється в Таданях і Лежниці (Пелешишин 1990, 42). На першому поселенні виявлена також антропоморфна пластика, в тому числі виготовлена в гончарній традиції культури лійчастих кубків (Пелешишин 1990, 42). Виходячи з того, що звідси походить розписний посуд, можемо з обережністю припустити, що він, як і фігурки, належить до бринзенської групи. Звіти про розкопки пам'ятки містять інформацію про напівсферичні миски, суцільно покриті вишневою фарбою, та миски з профільованим краєм, прикрашені шнуровим орнаментом. Це свідчить про два етапи заселення, ситуація подібна до аналогічних процесів у Зимному.

На іншій правобережній побузькій пам'ятці – Лежниці – О. Цинкаловським та М. Пелешишиним в різні роки виявлено біля 20 фрагментів трипільської кераміки (Rybicka, Hawinskyj, Pasterkiewicz 2019). Дослідники атрибутували як трипільську кераміку лише уламки, виготовлені з відмуденої глини та пофарбовані брунатною фарбою, а також звернули увагу на те, що декілька посудин культури лійчастих кубків виготовлені в трипільській традиції.

В лежницькій колекції присутні: напівсферичні миски з розписом з обох сторін у вигляді смуг, які прилягають один до одного під гострим кутом; звисаючих смуг, обрамлених зигзагом; груп трикутників під краєм вінець (Jastrzębski 1985, fig. 8:1,2); миски з розписом всередині у вигляді вертикального пасма, від якого під кутом відходять смуги (Михальчишин 1998, рис. 1:3); фрагмент посудини з кулястим тулубом (Jastrzębski 1985, fig. 6:1; Rybicka, Hawinskyj, Pasterkiewicz 2019), амфора з кулястим тулубом (Rybicka, Hawinskyj, Pasterkiewicz 2019, помилково віднесена до мисок з S-подібним профілем). Деталі орнаменту та певною мірою форми посуду вказують на гординештську традицію, найближчі її аналогії походять з Городська (Пасек 1949, 164). Принагідно вкажемо, що напівсферичні миски кухонної групи там, очевидно, потрібно віднести до трипільської культури, хоча вони виготовлені в техніці культури лійчастих кубків (Rybicka, Hawinskyj, Pasterkiewicz 2019, тав. IX:1,7). Додатковим підтвердженням належності трипільського посуду з Лежниці до гординештської групи є миски напівсферичної форми, в яких смуги сходяться під кутами (Пелешишин 1963, 13).

В ході розкопок О. Цинкаловським виявлено декілька посудин трипільської культури, які опубліковані різними авторами (Jazdowska-Król 1961; Jastrzębski 1985; Rybicka, Hawinskyj, Pasterkiewicz 2019). Серед опублікованих знахідок привертає увагу фрагмент посудини кулястої форми, ймовірно, амфори (Rybicka, Hawinskyj, Pasterkiewicz 2019, fot. 11:a). На ньому зберігся розпис у вигляді смуги, утвореної чотирма лініями, обрамленими вузькими гострими зубчиками, від якої праворуч відходять подібні смуги. Подібна схема зустрічається виключно на амфорах з низькою горловиною в Городську (Пасек 1949, рис. 83:6,7,12).

На протилежному березі Західного Бугу в Грудку Надбужному розміщене найбільше поселення культури лійчастих кубків у південно-східній групі її поширення. Воно могло відігравати роль факторії в обміні виробів та напівфабрикатів з волинського туронського кременю, які походили з трипільського середовища. Наслідком цього стала значна кількість трипільської кераміки, яка за приблизними підрахунками нараховує близько 300 одиниць (Gumiński 1989, 11; Zawisłak 2013, 131).

З цих та інших публікацій встановлено, що на поселенні в Зимному, як і в Грудку Надбужному, в колекції посуду домінують вироби столової групи над кухонною. Однак є й певні відмінності – кухонна кераміка більш різноманітна. Тут присутні, окрім традиційно багато оздоблених мисок з профільованим краєм, глечикоподібні посудини з високою циліндричною шийкою (Jastrzębski 1985, fig. 5:2–5), належність котрих до городського типу, а в широкому розумінні – до гординештського, не викликає жодних заперечень. У складі столової групи виділені напівсферичні миски, котрі кількісно переважають над іншими типами: конічними мисками, амфорками з низькою шийкою та мисками з S-подібним профілем. Так само як і в Зимному, розпис напівсферичних мисок поділяється на два різновиди: пізньобринзенський з орнаментом у вигляді косих стрічок, між вершинами яких опущене вертикальне пасмо, обрамлене хвилюючою, під краєм вінець розміщені зубчики (Zawisłak 2013, fot. 2:f,g; Jastrzębski 1985, fig. 3:3) та гординештський, з пасмами, які приляга-

ють один до одного під гострим кутом (Jastrzębski 1985, fig. 3:1–2; 8:3,4; Rybicka 2017, ryc. 75:4–6,8,10). Як бачимо, посуд з розписом гординештського стилю виразно домінує над пізньобринзенським.

Аналізуючи посуд напівсферичних форм, звернемо увагу на миску, виготовлену в кухонній техніці (Zawiślak 2013, тав. XXIV:2), тобто з домішками піску. Публікатори миски вважають її місцевим наслідуванням (Jastrzębski 1985, 80–81; Zawiślak 2013, 132). Слід зазначити, що посудини з подібним гординештським орнаментом відомі з поселення в с. Хорів-Підлужжя (Пелецишин 1997, рис. 5:2), Коновиці (Шумський район Тернопільської області; неопубліковані матеріали). З першої пам'ятки походить ще дві миски напівсферичної форми, опис яких подаємо нижче. Перша з них з обох сторін розписана в «геометричному» стилі в поєднанні з короткими парними «змійками» і знаками. Інша походить з Хорова-Полянє і на ній під горизонтальними смугами розміщені трикутники з опущеними донизу вершинами (Пелецишин 1998, рис. 13:1, знахідки помилково віднесені до сусіднього урочища).

Подібні посудини зі знаками відомі, починаючи з ранніх бринзенських пам'яток Волині: Новомалин-Подобанка (Вертелецький 2016, рис. 20:2) і стають звичними на трохі пізніших – Хорів-Підлужжя (Пелецишин 1997, рис. 5:2), Коржівка-Селисько 2 (Kruts, Ryzhov 2000, fig. 4:4), черпаках культури лійчастих кубків – Погориння (Хорів-За озером, Пелецишин 1998, рис. 14:4,11). Знакова система зауважена у Жванці-Щовб (Мовша 1970, рис. 26:2). Особливо популярними вони були в усатівській та вихватинській групах (Черныш 1982; Таб. LXXXVII:5,8; ХС:6,7,12).

Знаки, будучи стилізованими зображеннями биків, стають особливо популярними на більш пізніх пам'ятках бринзенської групи, а в згаданих південних групах існують і довше.

У скупченні XII С. Ястржембським був знайдений фрагмент дна напівсферичної миски, на якому зберігся вісімко подібний орнамент з вічками, в овалах якого розміщена подвійна хвиляста смуга. Такий складний орнамент на вказаному типі мисок притаманний бринзенській групі пам'яток Молдови-Бринзени-Циганка, Костешти IV: Дергачев 1980, рис. 30:1–3), а в Середньому Погоринні – для Новомалина-Подобанки (Вертелецький 2016, рис. 20:2). На певну подібність можна вказати в усатівській культурі та вихватинській групі (Дергачев 1980, рис. 28:2–4; 29:2). На сучасному рівні знань, підтримуючи думку В.Дергачова про короткий період існування бринзенської групи, можемо говорити про її ранню позицію в мікрохронології групи. Заради справедливості, вкажемо на існування такої орнаментативної схеми (скоріш за все спадок бринзенської групи) у відомій гординештській пам'ятці Сандраки (Дергачев 1980, рис. 31:2). Цілком можливо, що згадана миска належить до раннього горизонту поселення (Лагодовська 1956, 128).

Окрім вище описаних кухонних посудин з пам'ятки походить група кераміки, пофарбована суцільно з обох або з однієї сторони червоною фарбою (Zawiślak 2013, fot. 2:j,k,l). Суцільне фарбування червоною або вишневою фарбами характерне для бринзенської та гординештської груп пізнього етапу трипільської культури Середнього Погориння (Пелецишин 1998, рис. 13:1; Pasterkiewicz et al.

2013, 265; Пелецишин 1998, 47–49; Вертелецький 2016, рис. 9; Rybicka 2016, ryc. 5; Rybicka 2017, ryc. 47:1–35; Позіховський, Охріменко 2005, 219, 226). Важко вказати до яких типів посудин і до якої групи відносяться згадувані фрагменти.

Охарактеризуємо ще одну посудину з Грудека Надбужного (Zawiślak 2013, тав. 3:1). Вона, як вважає автор публікації, належить до столової групи та має сферичну форму тулубу, на випуклих стінках якого розміщені дугасті в плані виступи, увігнуту шийку з рівно зрізаним краєм вінець. Точної аналогії на пізньому етапі розвитку трипільської культури не вдалося встановити. Припускаємо, що її прототипом можуть слугувати посудини з високою зрізано конічною шийкою та виступами в її основі (Дергачев 1980, рис. 6:6). Хронологічну позицію виробу дозволяє встановити орнамент: ромби на шийці, коса сітка на тулубі. Остання широко застосовувалась на амфорах кулястої форми в Городську (Петров 1940, рис. 87), могильнику в Вихватинцях (Дергачев 1980, рис. 28:18), Парканах (Дергачев 1980, рис. 29:5), Голишеві (Позіховський, Охріменко 2005, рис. 2:2; 41:3). Відповідників ромбу на шийці серед опублікованих матеріалів віднайти не вдалось.

Таким чином, проаналізувавши доступний нині керамічний матеріал трипільської культури з Зимного, можемо виділити три етапи. Перший, найдавніший, пов'язаний з поселенням люблінсько-волинської культури. Цьому етапу відповідає дата з об'єкту № 30/97: для правдоподібності 95,4% 3894 ВС–3636 ВС (Rybicka, Hawinskyj, Pasterkiewicz 2019, тав. 5). Підкріплює її дата синкретичної пам'ятки (трипільська, маліцька, люблінсько-волинська культури) з поселення Острог-Земан, яка при правдоподібності 95,4% дає проміжок 3963 ВС–3766 ВС (Karski, Pozichovski 2020). Отже кераміка етапу В II трипільської культури з Зимного є першими знахідками, виявленими поза межами середньогоринської синкретичної групи. Виходячи з дат, бачимо, що хронологічного стику між керамікою з білим розписом люблінсько-волинської культури та культури лійчастих кубків не було.

Два наступних етапи пов'язані з існуванням поселення культури лійчастих кубків. До другого етапу належать матеріали пізньої фази бринзенської групи, для якої характерні напівсферичні миски, маленькі амфори з дугастими ручками, посудини кулястої форми, конічні, напівсферичні та плоскі покришки. Орнаментативна, нехай і в спрощеному вигляді, зберігає риси бринзенської групи. Постає питання – яким часом можна датувати цей етап? На наше переконання – це може бути в проміжку 3400 ВС – 3300 ВС. Вказані дати добре корелюються з датами з Жванця-Щовб, про що згадувалося вище.

До третього етапу належить найбільша кількість посуду, який можна віднести до гординештської групи. Потрібно відмітити, що така ситуація характерна не тільки для поселення в Зимному, але й для Грудека Надбужного, Лежниць, Добрячина, Таданів. Коротше кажучи – це пік контактів між трипільською культурою та культурою лійчастих кубків. Третій, заключний період датуємо між 3200 ВС–3000 ВС/2900?ВС.

Чи виділені нами два етапи контактів між згаданими культурами відображають реальний час існування південно-східної групи культури лійчастих кубків? На тепе-

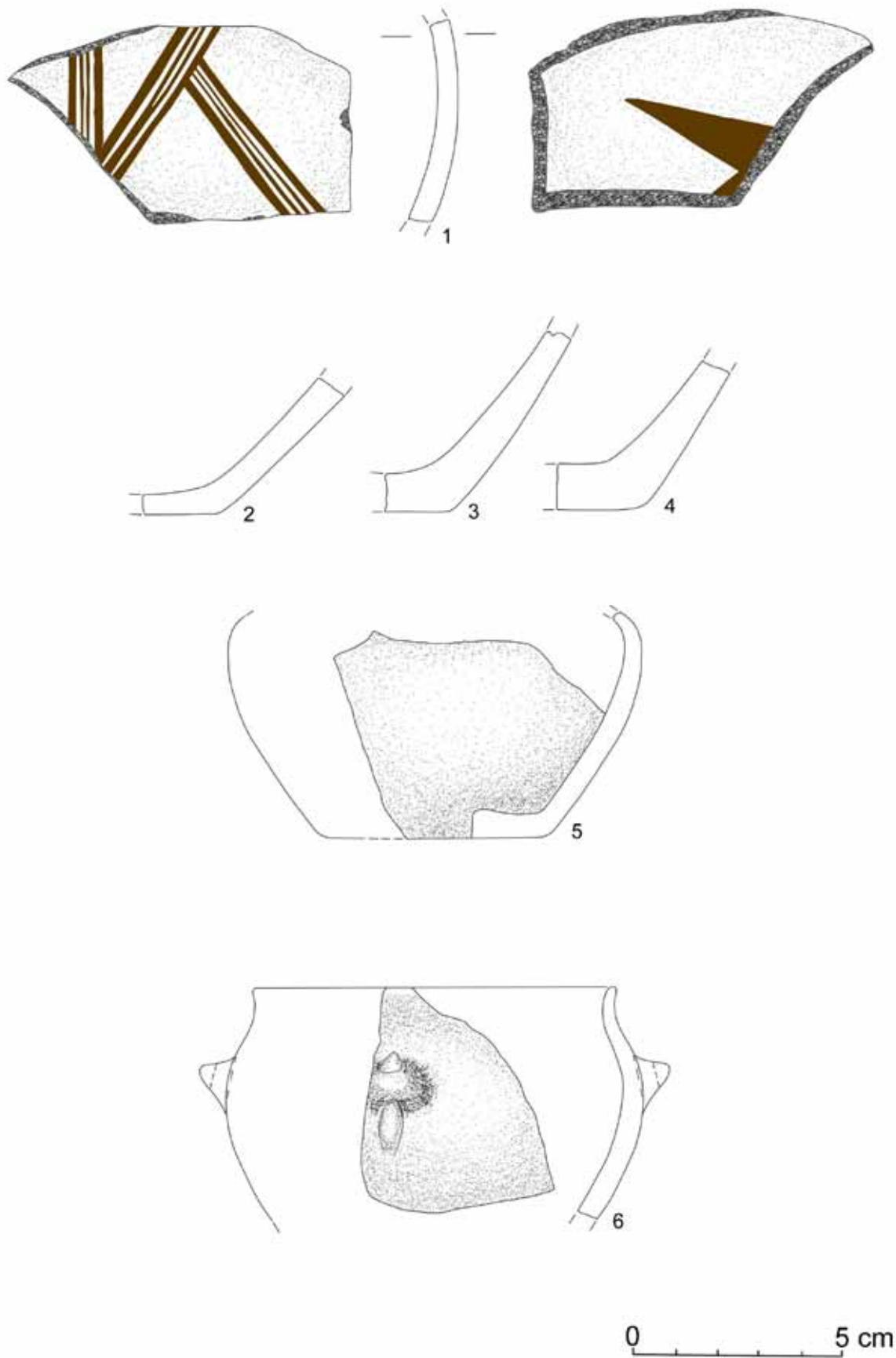

Рис. 7. Зимне-городище. Кераміка трипільської культури: 1 – землянка No 2 (1952 р.); 2–6 – культурний шар
 Fig. 7. Zimne – fortified settlement. Ceramics of the Trypillian culture: 1 – sunken-floored dwelling No. 2 (1952); 2–6 – cultural layer

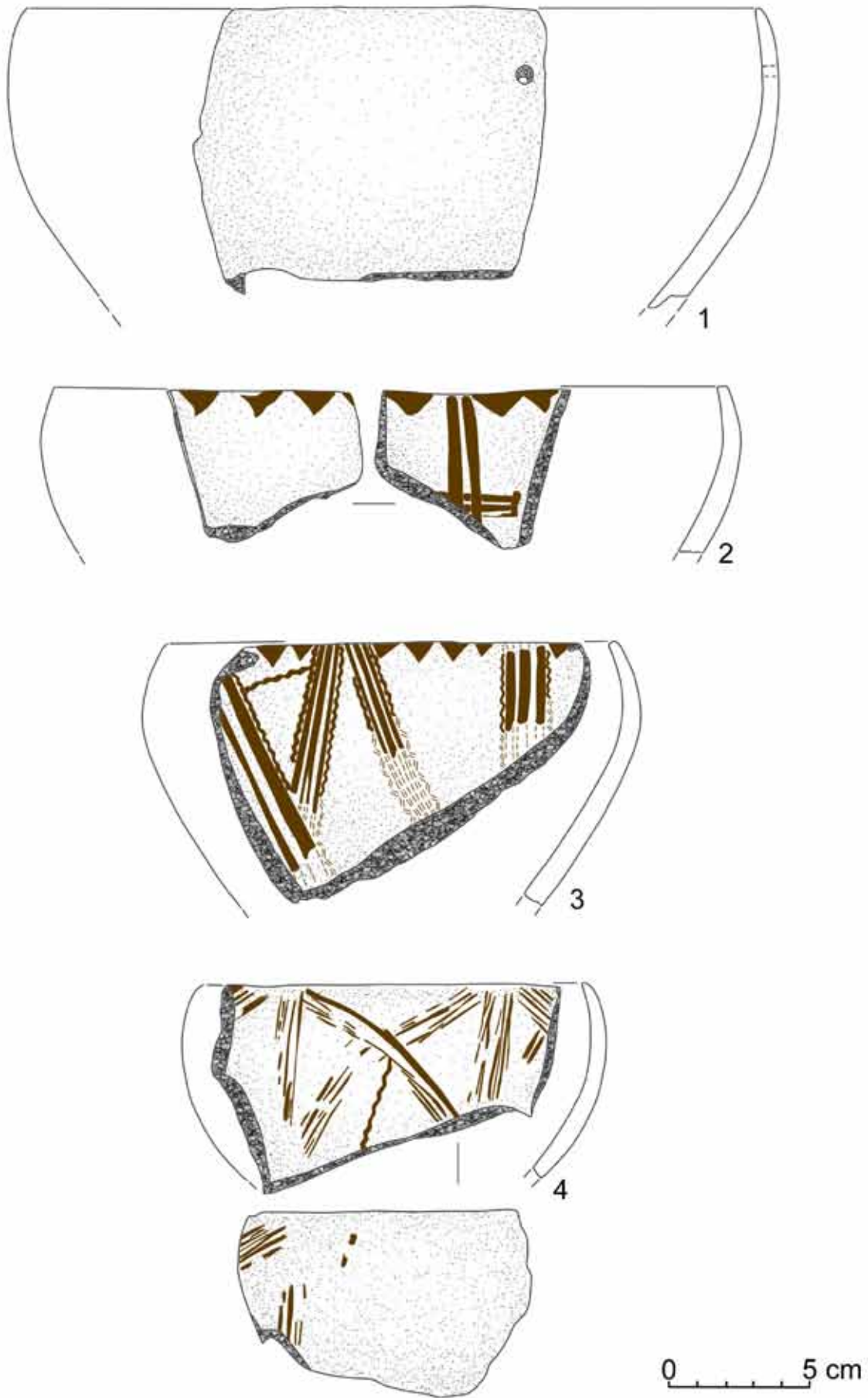

Рис. 8. Зимне-городище. Кераміка трипільської культури: 1-2, 4 – культурний шар; 3 – яма (1963 р.)
 Fig. 8. Zimne – fortified settlement. Ceramics of the Trypillian culture: 1-2, 4 – cultural layer; 3 – pit (1963)

рішньому етапі наших знань про культурні процеси в другій половині IV тисячоліття ВС можна говорити про ще один короткий епізод, який стався між 3500 ВС–3400 ВС. До нього належать поселення з ознаками ранньої фази бринзенської групи такі як Новомалин-Подобанка, Розваж-Кошара, Вельбівно-Горохвицько (Pasterkiewicz et al. 2013; Вертелецький 2016). Матеріали згаданих пам'яток переконливо свідчать про потужний імпульс зі сторони культури лійчастих кубків. Прослідковується ще одна цікава деталь: бринзенська кераміка раннього типу відсутня в південно-східній групі. Відомий, хоча з певними застереженнями, лише один фрагмент миски зі складним розписом всередині з Грудека Надбужного (Zawiślak 2013, тав. XLVIII:1). Разом з тим, виникають сумніви стосовно надбужської висхідної точки. При певній подібності в наборі посуду та його орнаментативі в середньогоринських пам'ятках прикметними є черпаки, орнаментовані в стилі Furchenstichkeramik, які повністю відсутні в південно-східній групі (Pasterkiewicz et al. 2013; Rybicka 2016, 2017). Такі оздоблення та морфологія наявні на далеких моравських пам'ятках (Rybicka 2016, 109), хоча між погоринськими та моравськими пам'ятками відсутня зв'язуюча проміжна ланка. Скоріш за все, в погоринській групі сталася синкретизація стилів: черпаки формально подібні до класичних в культурі лійчастих кубків, орнаментативні схеми (зигзаг, знаки) запозичені в трипільській і баденській культурах. Техніка виконання орнаменту чужа для обох культур, і як би не була розв'язана ця проблема в майбутньому, черпаки з вказаним стилем орнаментативі стають характерними і для пізніх бринзенських пам'яток Волині, таких як Хорів-Підлужжя (Пелешишин 1998, рис. 14:1–3), Вельбівно-Дачмир, Розваж-Кошара (Пелешишин 1998, рис. 15:1–6; Pasterkiewicz et al. 2013, рис. 9; 10; 11; 15:1–5), Острог-Каплиця (Вертелецький 2013, рис. 3:12). Не змінюються вони й на гординештських пам'ятках Волині: Могиляни-Топільське (Pasterkiewicz et al. 2013, рис. 12:2), Межиріч-Вигін-Ферми (Pasterkiewicz et al. 2013, рис. 5:4–6), Костянець-Листвинщина (Пелешишин 1997, рис. 37:1–6), Костянець-Горби (Вертелецький, Бардецький 2017, рис. 5:8), Нараїв-3 (Вертелецький, Бардецький 2017, рис. 11:8) та Розточчі: Винники-Жупан (Пелешишин 1998, рис. 5:1). Натомість на такій відомій пам'ятці як Голишів-Замчисько орнаментовані черпаки відсутні при наявності посуду інших типів посуду культури лійчастих кубків. Невідомі вони також на пізньобринзенських і гординештських пам'ятках над Случем, але в цьому випадку це можна пояснити, швидше за все, відсутністю опублікованих матеріалів, хоча коректно буде зазначити, що кераміка, кам'яні та глиняні моделі сокирок звідси відомі (Захарук 1959, рис. 6; Kruts, Ryzhov 2000, fig. 4; 23).

Виходячи з сьогоденного стану знань про енеоліт Волині, з певною долею обережності можна говорити про південно-східну групу культури лійчастих кубків як висхідну точку. Основною метою її руху на Середнє Погориння було не стільки розширення території розселення, як доступ до високоякісного туронського кременю, який активно добувався тут з V тисячоліття ВС. В якості контраргументу можна навести той факт, що Дубенсько-Мізоцький кряж багатий на виходи кременю, однак, пам'яток бринзенської групи тут не виявлено, попри те, що цей мі-

крорегіон непогано вивчений. На сьогодні неясною є лише ситуація з майстернею біля с. Стовець, де виявлено кераміку, подібну до кераміки з поселення в Острозі-Земан. Підтвердженням тому, що ця група над Іквою могла існувати на етапах В II та С I трипільської культури є присутність трипільського посуду в об'єктах пізнього етапу люблінсько-волинської культури на поселенні Баїв-Острів (Охріменко et al. 2009, рис. 1; 2).

Таким чином, можемо стверджувати, що на переломі 3300/3200 ВС населення в Середньому Погоринні (Острог-Старий пляж, Ізяслав, Хорів-Полянь, Могиляни-Топільське) зменшилося, оскільки частина його переселилась на Дермансько-Мізоцький кряж в басейн середньої течії Стиру.

(Малі Дорогостаї, Голишів тощо) і, минувши Мале Полісся, дійшла до окраїн Розточчя (Винники-Жупан).

Не менш складною проблемою, ніж пояснення причин, що спонукали до переселення трипільські племена, є питання про кінець історії носіїв цієї культури, а відтак і контактів між ними та культурою лійчастих кубків. Суть не тільки і не стільки у малій кількості каліброваних дат, скільки в їх відповідності реаліям. Так, для прикладу, городські пам'ятки Волині можуть датуватися за лабораторними аналізами в проміжку між 3500 ВС–3100 ВС, а більш рання по відношенню до вищезгаданих пам'ятка Жванець-Шовб – близько 3400 ВС–2900 ВС. Таким чином, складається ілюзія полілінійності трипільської культури, що не підтверджується матеріалами розкопок.

Для Зимнівського поселення існує серія із 12 дат, які утворюють три блоки: перший – між 3800 ВС–3700 ВС, дати з якого відповідають другій фазі люблінсько-волинської культури, другий – 3500 ВС–2900 ВС, і останній – 2900 ВС–2600 ВС. Останні два блоки відповідають двом фазам культури лійчастих кубків в Зимному (Bronicki, Kadrow, Zakościelna 2004, tab. 4, 122–123).

Виходячи з цих блоків, ними виділено дві фази: Зимно-I – 3650 ВС, Зимно-II – 3050 ВС–2600 ВС. Між цими фазами існувала перерва в 350 років. Дещо іншу хронологію для цього поселення запропонував В.Влодарчак: 3650 ВС–3400 ВС – перша фаза, натомість, друга – 3050 ВС–2800 ВС (Włodarczyk 2006, 45, 53). В кожному з варіантів датування помітний розрив в 300–350 років, що мало ймовірно, як і існування поселення протягом 700 років, навіть зважаючи на виявлені близько 130 заглиблених об'єктів і двох десятків глиняних печей (швидше за все залишків спалених будинків, так званих площадок) (Пелешишин 2004, 31).

Аналіз кераміки з Зимного та інших пам'яток південно-східної групи культури лійчастих кубків в Побужжі та Розточчі демонструє зовсім іншу картину. На нашу думку, є дві групи посуду: одна з рисами пізніх бринзен, друга – з пережитками бринзенської групи та чіткими рисами гординештської. Якщо взяти до уваги дату першої з них – 3400/3300 ВС, а для другої – 3300/3200 ВС–3000/2900 ВС, то стик цих груп дат стався близько 3300–3200 ВС. Виходячи з цього, час існування поселення вкладається в 100–150 років. При цьому, не виключаємо, що вказана хронологія може відповідати другій фазі заселення, тоді як фаза I може бути датована 3500–3400 ВС, про що було сказано вище.

Фінал поселення можна обмежити датами 3200–3100 ВС, а дати 3000–2900 ВС – розглядати як крайні з можливих. Підтвердженням цьому слугує дата з найранішого

відомого на цей момент поховання в Товпижині – 2930 BC (Кадров, Малеев, Шміт 2000, 31). Вона дає можливість говорити про те, що вже в цей час на Волині перебувають носії культури кулястих амфор. Чи фіксуються їх контакти з трипільською культурою та культурою лійчастих кубків? Стосовно культури лійчастих кубків можемо говорити, що таких контактів не встановлено, принаймні, на західно-волинських теренах. Проте вважаємо доречним вказати на факт виявлення багато оздобленої миски з розвалу череня (площадки?) в північно-західній частині поселення в Зимному (Пелещишин 2004, 149). Натомість, миски з профільованим краєм, які є типовими для горди-нештської групи, але виготовлені в притаманній культурі кулястих амфор манері, знайдені в скупченні в Острозі-Земан (Pozikhowski, Rybicka 2018).

Як бачимо, рубіж IV–III тис. BC є фіналом існування на Західній Волині і трипільської культури, і культури лійчастих кубків. При цьому не виключена можливість співіснування цих трьох культур протягом короткого часу, яскравим прикладом чому є злотська культура.

ПРИМІТКИ

1. Ілюстрації авторські, оброблені на комп'ютері Д. Вертелецьким, за що автор висловлює йому подяку.

2. В експозиціях краєзнавчого музею у Володимир-Волинському, археологічного музею Східно-європейського національного університету ім. України (м. Луцьк), у фондах Волинського краєзнавчого музею знаходяться фрагменти великих посудин, розписаних білою та коричневою фарбами, тобто в типовому стилі, характерному для кошиловецької групи трипільської культури. При огляді цих фрагментів *de visu* встановлено, що на них відсутні шифри, які дозволили б встановити час та місце виявлення. Можливо вони походять з розкопок В.Захарука в Кошилівцях у 1953 році (Кравець 1955, 134) і були змішані з матеріалами з Зимного. В літературі останніх років згадані фрагменти публікуються як посуд, знайдений в Зимному (Охріменко, Кучинко, Кубицька 2003, рис. 2:72; Нариси 2006, обкладинка).

СПИСОК ЛІТТЕРАТУРИ

Bronicki A. 1998. Zimne, rajon Włodzimierz Wołyński – wyżynna osada neolityczna w świetle najnowszych wykopalisk. Wyniki wstępnej analizy źródeł pozakrzemiennych. W: *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і Волинь. Матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції 20–23 січня 1998 року*. 87–93. Луцьк.

Bronicki A., Kadrow S., Zakościelna A. 2004. Uwagi na temat wzajemnych relacji chronologicznych późnej fazy kultury lubelsko-wołyńskiej oraz kultury pucharów lejkowatych z uwzględnieniem najnowszych wyników badań w Zimnie. W: J. Libera, A. Zakościelna (red.), *Przez pradzieje i wczesne średniowiecze. Księga jubileuszowa na siedemdziesiąte piąte urodziny docenta doktora Jana Gurby*. 101–126. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Gumiński W. 1989. *Gródek Nadbużny. Osada kultury pucharów lejkowatych*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Instytut Historii Kultury Materialnej PAN.

Jastrzębski S. 1985. Imports of the Trypole Culture pottery in the South-Eastern Group of the Funnel Beaker Culture. W: A. Kokowski (red.), *Memoires Archeologiques*. 71–89. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Jazdowska-Król J. 1961. Osada kultury pucharów lejkowatych w Leżnicy, pow. Włodzimierz Wołyński. *Materiały Starożytne* 7, 201–213.

Kruts V., Rzyhov S. 2000. Tripolye culture in Volhynia (Gorodsk-Volhynian group). W: A. Koško (red.), *The Western Border Area of the Tripolye culture (= Baltic-Pontic Studies 9)*, 86–110. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Pasterkiewicz W., Pozikhovski A., Rybicka M., Verteletskyi D. 2013. Z badań nad problematyką oddziaływań kręgu bałtyckiego na wschodnie rejony Wyżyny Wołyńskiej. W: A. Pozikhovski, J. Rogoziński, M. Rybicka (red.), *Na pograniczu kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej (= Collectio Archeologica Ressoiviensis 26)*, 251–292.

Rzeszów: Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego, Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Pozikhowski A., Rybicka M. 2018. Ceramika z osady amfor kulistych ze stanowiska Ostrog-Zeman na Zachodnim Wołyniu. W: M. Szmyt, P. Makarowicz (red.), *Księga pamiątkowa prof. Aleksandra Koško*. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Rybicka M. 2016. Ceramika o zachodniej lub południowo-zachodniej afiliacji. W: A. Diaczenko, D. Król, A. Kyrylenko, M. Rybicka, D. Wertelecki, Nowomalin-Podobanka i Kurgany-Dubowa, *Osiedla kultury trypolskiej na Zachodnim Wołyniu*, 101–118. Rzeszów: Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Rybicka M. 2017. *Kultura trypolska - kultura pucharów lejkowatych. Natężenie kontaktów i ich chronologia (= Collectio Archeologica Ressoiviensis 37)*. Rzeszów: Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Rybicka M., Hawiński A., Pasterkiewicz W. 2019. *Leżnica, stanowisko Czub osiedle kultury pucharów lejkowatych na Zachodnim Wołyniu, z analizą zabytków krzemiennych autorstwa Witalija Konopli*. Rzeszów: Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Sîrbu G., Sîrbu L., Lewitski O., Rybicka M., Król D. 2017. Raport despre inuestigațiile arheologice din asezarea Gordinești II-Stînca goală (Campania 2016). Chișinău.

Videiko M.Y. 2000. Tripolye and culture of Central Europe Facts and the character of interactions: 4200–2750 BC. W: A. Koško (red.), *The Western Border Area of the Tripolye Culture (= Baltic-Pontic Studies 9)*, 13–68. Poznań: Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Włodarczak P. 2006. Chronologia grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych w świetle dat radiowęglowych. W: J. Libera, K. Tunia (red.), *Idea megalityczna w obrządku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*, 27–66. Lublin–Kraków: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.

- Zawiślak P. 2013. Obiekty neolityczne ze stanowiska 1 C w Gródku, pow. Hrubieszów (z badań w latach 1983–1985 Sławomira Jastrzębskiego). W: A. Pozikowski, J. Rogoziński, M. Rybicka (red.), *Na pograniczu kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej* (= *Collectio Archeologica Ressoviensis* 26), 109–213. Rzeszów: Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Вертелецький Д.Ю. 2013. Поселення трипільської культури Острог-Каплиця на Західній Волині. W: A. Pozikowski, J. Rogoziński, M. Rybicka (red.), *Na pograniczu kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej* (= *Collectio Archeologica Ressoviensis* 26), 15–26. Rzeszów: Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Вертелецький Д. 2016. Кераміка поселення Новомалин-Подобанка. W: A. Diaczenko, D. Król, A. Kyrylenko, M. Rybicka, D. Wertelecki (red.), *Nowomalin-Podobanka i Kurgany-Dubowa, Osiedla kultury trypolskiej na Zachodnim Wołyniu*, 35–69. Rzeszów: Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Вертелецький Д.Ю., Бардецький А.Б. 2017. Нові пам'ятки трипільської культури з північно-західного краю Мізоцького краю на Волинській височині. *Матеріали і Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 38, 349–279.
- Дергачев В.А. 1980. *Памятники позднего Триполья*. Кишенев.
- Захарук Ю.М. 1955. Поселение энеолитического времени в с. Зимно, Волинской области. *Краткие сообщения ИА АН УССР*, Выпуск 4, 114–115. Киев.
- Захарук Ю.М. 1959. До питання про співвідношення і зв'язки між культурою лійчастого посуду та трипільською культурою. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, Випуск 2, 54–72. Київ.
- Збеневич В.Г. 1971. Пам'ятки усатівського типу. В: С.М. Бібіков (ред.), *Археологія Української РСР* 1, 187–193. Київ: Наукова думка.
- Кадров С., Малеев Ю., Шміт М. 2000. Східна група культури кулястих амфор за даними радіовуглецевого датування. *Археологія*, 17–34. Київ.
- Кравец В.П. 1955. Изучение поздне трипольских памятников в Верхнем Поднестровье. *Краткие сообщения ИА АН УССР*, Выпуск 4, 133–135. Киев.
- Лагодовська О. 1956. Пізньотрипільське поселення у Сандраках. *Археологічні пам'ятки УРСР* 6, 118–129. Київ.
- Михальчишин І. 1998. *Пам'ятки стародавньої історії Західного Бугу Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і Волинь. Матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції 20–23 січня 1998 року*, 176–177, Луцьк: Волинський Державний Університет ім. Лесі Українки.
- Мовша Т. 1970. Поздне трипольское поселение в с. Жванец (по раскопкам 1961 г.), *Краткие сообщения ИА АН СССР*, 84–93. Москва.
- Пассек Т.С. 1949. Периодизация трипольских поселений (III–II тысячелетие до н.э.). *Материалы и исследования по археологии в СССР* 10. Москва- Ленинград: Издательство „Наука”.
- Петров В.П. 1940. *Поселення в Городську (розвідкові розкопки 1936 р.)*, *Трипільська культура* 1, 339–382. Київ.
- Охріменко Г, Кучинко М., Кубицька Н. 2003. *Розвиток керамічного виробництва на Волині*. Луцьк.
- Охріменко Г., Кучинко М., Скляренко Н., Собуцький М., Охріменко В. 2007. Вивчення багатощарової пам'ятки Голишів на Волині. В: *Олександр Цинкаловський та праісторія Волині*, 319–402. Луцьк: Волинський Державний Університет ім. Лесі Українки.
- Охріменко Г.В., Локайчук С.М. (ред.) 2006. Нариси культури давньої Волині. Луцьк: Волинська обласна друкарня.
- Охріменко Г., Савицький В., Маркус І., Березко О., Борисова О. 2009. Поселення волино-люблінської культури Баїв. *Старий Луцьк*, 129–140. Луцьк.
- Пелещишин М.А. 1974. Племена культури лійчастого посуду. В: О.П. Черниш (ред.), *Стародавнє населення Прикарпаття і Волині (доба первісного ладу)*, 116–130. Київ.
- Пелещишин Н.А. 1990. Племена культури воронковидних кубков. В: А.П. Черныш (ред.), *Археологія Прикарпаття, Волині і Закарпаття (энеолит, бронза и раннее железо)*, 35–43. Киев: Наукова думка.
- Пелещишин М. 1997. З історії перших трипільських общин у Середньому Погоринні (За матеріалами поселення біля с. Хорова). *Археологічні дослідження Львівського університету*, Випуск 2, 47–65. Львів.
- Пелещишин М.А. 1997. *Поселення мідного віку біля сіл Костянець і Листвин у Західній Волині*. Львів.
- Пелещишин М.А. 1998. Пізньотрипільські поселення в околицях с. Хорова на Волині (Хорів –II, III, IV), *Археологічні дослідження Львівського університету*, Випуск 3, 45–72. Львів.
- Пелещишин М. 2004. *Енеолітичне поселення Зимне в Західній Волині*. Тернопіль.
- Позіховський О., Охріменко Г. 2005. Пізньотрипільське поселення біля с. Голишів на Західній Волині. В: Г. Охріменко (ред.), *Археологічна спадщина Яна Фітцке*, 216–278. Луцьк: Волинський Державний Університет ім. Лесі Українки.
- Позіховський О. 2005. Матеріали до каталогізації пам'яток Трипільської культури Середнього Погориння. В: Г.В. Охріменко (ред.), *Археологічна спадщина Яна Фітцке*, 279–314. Луцьк: Волинський Державний Університет ім. Лесі Українки.
- Позіховський О. 2017. Поселення трипільської культури біля села Хорів Острозького району (урочище Полян), *Вісник Нетішинського Краєзнавчого музею*, Випуск 6, 81–86. Нетішин.
- Ткачук Т. 2002. Фази розвитку і відносна хронологія шипинецької групи археологічних пам'яток. В: М. Бандрівський, Л. Крушельницька, О. Кульчинський (ред.), *Записки Наукового товариства імені Шевченка, Праці Археологічної комісії* 242, 89–114. Львів: Наукове товариство імені Шевченка.
- Черныш Е.К. Энеолит Правобережной Украины и Молдавии 1982, W: Б.А. Рыбаков (red.), *Энеолит СССР*, 166–241. Москва: Издательство „Наука”.

Ceramic materials of the Trypillian culture from the eneolithic site in Zimne

Summary

The studies on the multicultural site in Zimne (near Włodzimierz Wołyński) have brought the discovery of, among others, ceramics from the Trypillian culture. Their importance in the context of broader research issues prompted the author to publish these artefacts. A detailed analysis of technological features, morphology and ornamentation has been presented

in a broadly comparative context. The issues of belonging of these materials to the Gorodosk and Brynzeny groups, as well as their relationships with the Funnel Beaker culture have been discussed extensively. Moreover, extremely interesting arguments in this discussion have been also supplemented by C14 dates recently obtained for 12 samples from the site in Zimne.

